

Skúmanie miery osobnej identifikácie príslušníkov majority a minority s makrosociálnymi útvarmi

Mária Homišinová, Spoločenskovedný ústav SAV Košice, homisin@saske.sk

HOMIŠINOVÁ, Mária. Examining the measure of personal identification of the majority and minority members with the macro-social units. *Individual and Society*, 1999, Vol. 2 , No. 2.

Paper presents outcomes of the research focused on the measurement of social and personal identity. It focuses specifically on the measure of identification with macro-social units from the view of ethnic societies - majority and minority living together- it means measuring differences of separated ethnicities in the relationship to macro-social units.

Social units. Social identity. Majority. Minority.

Prebiehajúce demokratické zmeny v posttotalitných štátoch tzv. východného bloku priniesli so sebou i výraznú aktivizáciu etnického sebauvedomenia národov a národností. Tá spôsobila, že v mnohých krajinách strednej a východnej Európy sa etnická otázka stala centrom celospoločenského záujmu. Rastúci význam etnického faktora teda vytvoril v súčasnosti z príslušnosti k etnickému spoločenstvu dôležitú hodnotu. Táto skutočnosť znásobila potrebu hlbšieho analytického pohľadu na fenomén etnicity z hľadiska viacerých sociálnych vied. Problematika skúmania etnickej identity sa stala predmetom celého radu realizovaných výskumov, ktorých cieľom bolo postihnúť jej konštruovanie v nových spoločenských podmienkach.

Vo všeobecnosti v odbornej literatúre možno nájsť dve tradície konceptualizácie identity. Prvá chápe identitu ako internú dynamickú štruktúru a zaoberá sa ňou výlučne ako s osobnou identitou. Druhá sa zameriava na členstvo v skupine a jeho dôsledky pre jedinca. V centre pozornosti je teda nielen osobná, ale aj sociálna identita. Obidve sú vo vzájomnom vzťahu a vyvíjajú sa vo vzájomnej interakcii. Osobná a sociálna identita teda vytvárajú systém identity (Marková,1987).

Európske chápanie sociálnej identity vychádza z prác Tajfela a Turnera (1982, 1985, 1986), ktorí skúmali identitu v kontexte formovania sa skupiny. Za dôležitý mechanizmus vzniku sociálnej identity pritom považovali sociálnu kategorizáciu a sociálny vplyv. Sociálna identifikácia je v rámci ich koncepcie chápaná ako umiestnenie seba samého alebo inej osoby v systéme sociálnych kategórií. Sociálna identita sa tak stáva zložkou seba-chápania, bez ohľadu na to, či má sociálna identifikácia dlhodobý alebo krátkodobý charakter.

Etnická identita je jednou zo súčastí sociálnej identity človeka. Sociálna identita predstavuje súhrn poznania a hodnotenia (uvedomenia a prežívania) príslušnosti k rôznym skupinám. Je teda subjektívnou reflexiou príslušnosti k sociálnym skupinám, ktorá je podmienená objektívne. Identifikácia človeka so skupinou obvykle ovplyvňuje jeho sebauvedomenie. Na druhej strane, uvedomenie si spoločnej kategórie členstva je nevyhnutnou podmienkou, aby sa jednotlivci cítili a konali ako skupina. Z toho dôvodu je etnická identita dôležitá pre zachovanie etnického spoločenstva.

Z hľadiska rešpektovania alebo nerešpektovania sebakategorizácie do skupín (etnických spoločenstiev) môžeme rozlíšiť dva prúdy chápania etnickej identity. Podľa primordiálneho modelu (Geertz, 1994) je etnická identita daná človeku od jeho narodenia, raz a navždy, resp. je získaná ako súčasť kultúrneho odkazu etnika, s ktorým je jedinec viazaný cez svojich predkov spoločným jazykom, históriou, územím a zdieľanými hodnotami. Podľa občianskeho princípu (konštruktivistický model) je etnická príslušnosť otázkou individuálnej voľby. Etnickú identitu je teda možné chápať ako volené skupinové členstvo na základe subjektívneho rozhodnutia. Je to v kontraste s tradičným poňatím, podľa ktorého je etnická identita chápaná ako identita daná, prisúdená na základe etnických a kultúrnych väzieb.

Okrem definovania etnicity na základe objektívnych kritérií (spoločný pôvod, územie, jazyk, kultúra, spoločná história, náboženstvo, spôsob života a pod.) má rozhodujúcu úlohu stotožnenie sa jednotlivca s etnickým spoločenstvom. Umožňuje usudzovať na miesto príslušnej menšiny v spoločnosti, na perspektívy jej vývoja a na úroveň medzosobných a inštitucionálnych vzťahov.

Prirodzene, miera a intenzita etnickej sebaidentifikácie môže byť rôzna. Na druhej strane, uvedomenie (identifikovanie sa) a prežívanie príslušnosti k sociálnemu prostrediu, v ktorom jedinec žije, ktorého je súčasťou, do značnej miery pomáha procesu sebauvedomovania a hľadania svojho miesta v rôznom a zložito členenom prostredí. Z toho vyplýva, že etnická identita nemôže byť vnímaná len na úrovni individuálnych teórií sebaobrazu, ale je úzko prepojená so sociálnou výmenou, vzájomnými vzťahmi jednotlivcov, jednotlivca a sociálnych skupín na rôznych úrovniach celospoločenského života (Výrost, Bačová, 1996). Popri intrapsychickej funkcii etnickej identity tu teda vystupujú do popredia aj sociálne a kultúrne súvislosti.

Cieľom uvedeného príspevku bude prezentovať výskumné zistenia výskumu, ktorý sa, okrem iného, zamerával na skúmanie etnickej identity vo vzťahu k širšiemu sociálnemu priestoru, konkrétne išlo o identifikovanie sa príslušníkov majority a minority s vybranými makrosociálnymi útvarmi.

Problém

Konštatovali sme, že súčasťou etnickej identity okrem individuálnej etnickej sebaidentifikácie je aj uvedomenie (identifikovanie sa) a prežívanie príslušnosti k sociálnemu prostrediu, v ktorom jedinec žije, ktorého je súčasťou. Táto „dvojrozmernosť“ identity vytvára predpoklady skúmania etnickej identity ako celku, pri vzájomnej prepojenosti osobnej a sociálnej identity, ale i diferencovane - na individuálnej úrovni (dôraz na sebaidentifikáciu) alebo vo vzťahu jedinec-sociálne prostredie (jeho vzťah k menším, či väčším sociálnym útvarom).

V kontexte so skúmaním otázok etnickej identity bolo našim zámerom overenie parciálnej hypotézy: Národnostná príslušnosť determinuje diferencované konštruovanie identít vo vzťahu k veľkým sociálnym celkom (makroútvaram). Zamerali sme sa teda na skúmanie jedného aspektu - na mieru identifikovania sa s makrosociálnymi útvarmi z pohľadu etnických spoločenstiev - spolu žijúcej majority a minority, teda na postihnutie odlišností jednotlivých etník vo vzťahu k makrosociálnym útvarom. V prípade potvrdenia vplyvu národnostnej príslušnosti na posudzovanie vlastnej identifikácie so sledovanými sociálnymi útvarmi by bolo možné uvažovať o ďalších krokoch skúmania.

Vzorka

Objektom výskumu boli príslušníci mladej generácie, študenti vo veku 18 rokov (50 respondentov slovenskej národnosti - 22 chlapcov, 28 dievčat a 50 respondentov maďarskej národnosti - 25 chlapcov a 25 dievčat). Príslušníkov maďarskej národnosti sme vybrali ako reprezentantov najviac zastúpenej menšiny žijúcej na Slovensku, ktorá sa vyznačuje výrazným etnickým cítením a silnou identifikáciou so svojím etnickým spoločenstvom.¹ Zaujímali nás teda zistenia vo vzťahu k sledovaným makrosociálnym útvarom.

Metóda

Pri koncipovaní metodiky výskumu sme sa opierali o dotazník, ktorý bol aplikovaný vo výskume sociálnej identity a medzigeneračnej pamäti (Bačová et al., 1996).²

Metodika spomínaného výskumu bola zameraná na meranie sociálnej a osobnej identity. Rozlišovala tri roviny identity: spoločenskú, skupinovú a osobnú. Na makrospoločenskej rovine bola skúmaná miera príslušnosti k veľkým sociálnym skupinám (útvaram) (Frankovský - Bolfíková, 1996). Na tzv. mezoúrovni, na úrovni malých skupín, bola posudzovaná miera dôležitosti, význam členstva v rôznych malých skupinách pre respondenta (Baumgartner - Hadušovská, 1996). Na tzv. mikroúrovni sa analyzovali obrazy

osobnej identity (osobné vlastnosti, typické správanie a sociálne roly) žijúcich v historicky odlišnom čase v kontexte medzigeneračných súvislostí (Lovaš - Pirháčová, 1996). Všetky tri roviny boli hodnotené z hľadiska - seba, z hľadiska predchodcov a z hľadiska nasledovníkov. Išlo teda o širokocipovaný výskum, ktorý postihoval skúmanie viacrozmerosti identity vo vzťahu k rôznym generáciám.

Vo výskume, ktorý sme uskutočnili (1998)³ sme si nekládli za cieľ sledovať problematiku v tak širokom rozsahu. Zamerali sme sa len na skúmanie jedného aspektu - identifikáciu príslušníkov etnických spoločenstiev s vybranými makrosociálnymi útvarmi.

Sledované položky, súhrnne nazvané „makrouroveň“, ktorými sme merali mieru osobnej identifikácie príslušníkov jednotlivých etník, diferencovali deväť subúrovní (identicky so spomínaným výskumom 1996): - obec, región, národ, náboženské spoločenstvo, profesijná skupina (vzhľadom na objekt výskumu sme špecifikovali študentskú obec), Slovenská republika, stredná Európa, Európa a ľudstvo.

Úlohou respondentov bolo pomocou 5 stupňovej škály (1 vôbec nie -5 veľmi) určiť mieru identifikovania sa s danými sociálnymi útvarmi.

Predpokladaný vzťahový rámec analýzy údajov bol daný príslušnosťou k etnickému spoločenstvu a vyjadrením miery identifikácie s danými sociálnymi útvarmi.

Výsledky

Údaje boli štatisticky spracované programom Statistica/w, metódami deskriptívnej štatistiky a neparametrickej štatistiky.

Výskumné zistenia poukázali na diferencie pri identifikovaní sa respondentov so sledovanými sociálnymi útvarmi vo vnútri jednotlivých etník. Zároveň potvrdili predpokladné odchýlky identifikácie s danými útvarmi medzi samotnými etnikami. Zaujímala nás teda štatistická významnosť vplyvu národnostnej príslušnosti na identifikovanie sa so sledovanými sociálnymi útvarmi. Použili sme Kolmogorov-Smirnovov test významnosti pre dva nezávislé výbery. V tabuľke č.1 uvádzame výsledky testu.

Tabuľka č.1 Vplyv národnostnej príslušnosti na identifikovanie sa s makrosociálnymi útvarmi

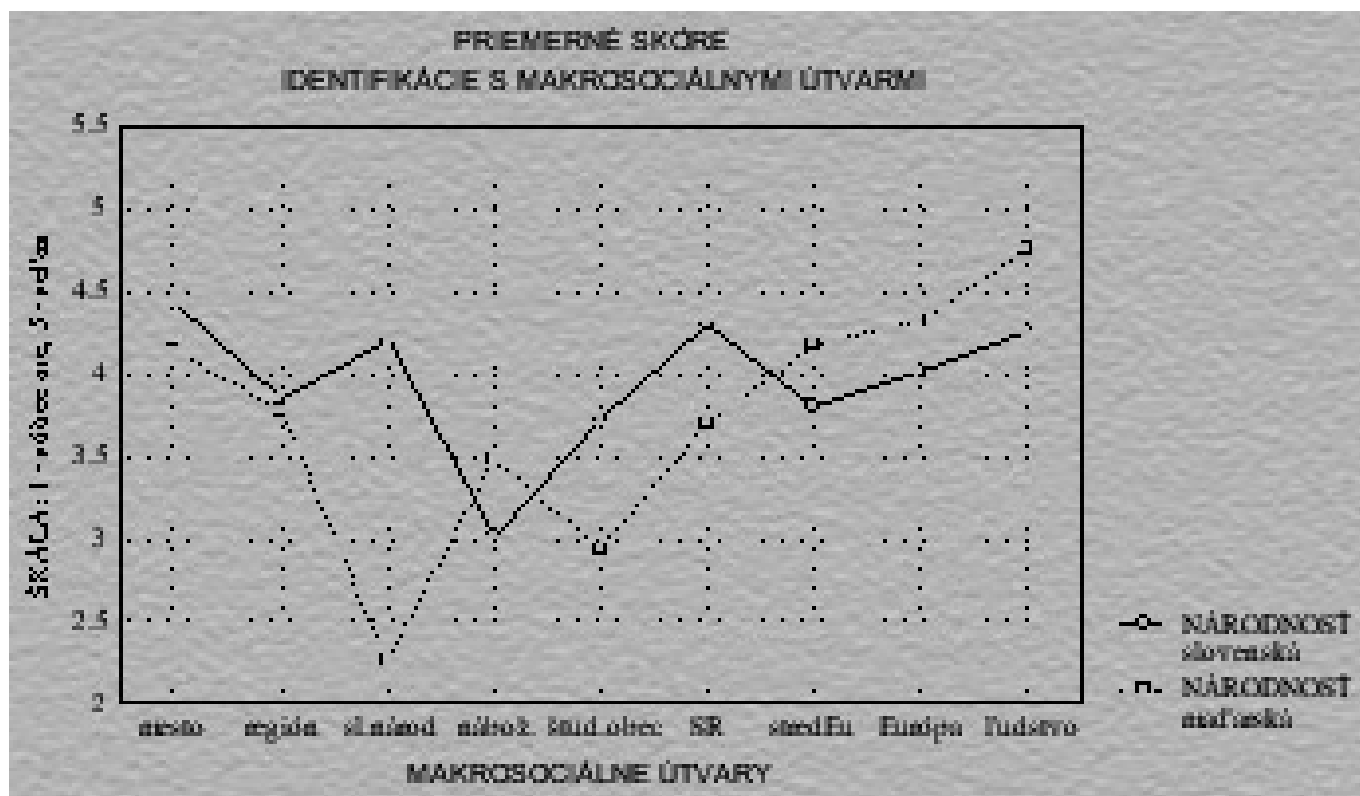
Sociálny útvar	K-S test pre 2 nezávislé výbery	p
mesto	0,14	>n.s.
región	0,06	>n.s
slovenský národ	0,58	>0,001
náboženské spoločenstvo	0,0	>n.s.
študentská obec	0,3	>0,5
Slovenská republika	0,3	>0,5
Stredná Európa	0,0	>n.s
Európa	0,0	>n.s
ľudstvo	0,0	>n.s

Z údajov v tabuľke č.1 vyplývajú nasledovné zistenia.

Podľa Kolmogorovho-Smirnovovho testu pre dva nezávislé výbery sa ako štatisticky významné (signifikantné) javia rozdiely medzi príslušníkmi obidvoch etník na úrovni útvarov - slovenský národ, študentská obec, Slovenská republika. Najväčšia je táto diferencia u ukazovateľa - slovenský národ.

Pre prehľadnosť a lepšiu názornosť uvádzame priemerné hodnoty identifikovania sa príslušníkov obidvoch etník so sledovanými sociálnymi útvarmi v grafickej podobe.

Graf č.1 Vplyv národnosti na identifikáciu s makrosociálnymi útvarmi

Z grafu vyplýva, že respondenti slovenskej národnosti sa v priemere najsilnejšie identifikovali so svojim mestom, Slovenskou republikou a ľudstvom a najslabšie s náboženským spoločenstvom.

Respondenti maďarskej národnosti sa v priemere výrazne silnejšie identifikovali s väčšími sociálnymi útvarmi - ľudstvo, stredná Európa, Európa. V najmenej miere sa identifikovali so slovenským národom, čo je možno považovať za pochopiteľné pri ich výraznom etnickom cítení a silnou identifikáciou s menšinovým spoločenstvom. Zaujímavá je u nich o niečo vyššia identifikácia s náboženským spoločenstvom.

Pri komparácii identifikácie sa s makrosociálnymi útvarmi u respondentov obidvoch etník môžeme konštatovať, že pri globálnejších kategóriách (stredná Európa, Európa, ľudstvo) prejavujú v priemere silnejšiu identifikáciu respondenti maďarskej národnosti a naopak, okrem náboženského spoločenstva sa s ostatnými - menšími sociálnymi útvarmi viac identifikujú respondenti slovenskej národnosti.

Diferencie pri posudzovaní miery identifikácie so sledovanými makrosociálnymi útvarmi zobrazujú tabuľky č.2 a č.3, ktoré oddelene, podľa etník, predkladajú údaje v percentuálnom vyjadrení. Na základe hodnôt bodovej škály umožňujú sledovať rozdiely rozvrstvenia sebaidentifikácie vo vzťahu k jednotlivým útvarom, vo vnútri samotných etník i navzájom.

Tabuľka č.2 Prehľad relatívnych početností (%) vyjadrujúcich mieru identifikácie respondentov slovenskej národnosti s makro-sociálnymi útvarmi

mesto	región	sloven. národ	nábož. spoloč.	študen. obec	Slov. rep.	Stredná Európa	Európa	ľudstvo	
vôbec nie	-	-	6	18	-	4	4	2	2
málo	-	8	2	18	10	4	4	6	6
priemerne	16	24	18	26	34	10	32	16	14
dost' silne	26	42	14	20	30	22	28	40	20
veľmi	58	26	60	18	26	60	32	36	58

Tabuľka č.3 Prehľad relatívnych početností (%) vyjadrujúcich mieru identifikácie respondentov maďarskej národnosti s makro-sociálnymi útvarmi

mesto	región	sloven. národ	nábož. spoloč.	študen. obec	Slov. rep.	Stredná Európa	Európa	ľudstvo	
vôbec nie	4	2	30	14	16	4	-	-	-
málo	2	6	36	12	24	8	4	6	-
priemerne	14	30	14	18	22	32	16	10	6
dost' silne	36	36	18	24	26	26	38	30	12
veľmi	44	26	2	32	12	30	42	54	82

Zo vzájomného porovnania tabuliek vidíme rozdiely rozvrstvenia relatívnych početností v niektorých makrosociálnych útvaroch. Najväčšie rozdiely sa prejavili predovšetkým v ukazovateľoch - slovenský národ (Slováci 74%, Maďari 20%), Slovenská republika (Slováci 82%, Maďari 56%), stredná Európa (Slováci 60%, Maďari 80%), ľudstvo (Slováci 78%, Maďari 94%). Silná identifikácia so všeobecnou kategóriou - ľudstvom u respondentov obidvoch etník naznačuje, že významným indikátorom pri posudzovaní miery identifikácie so sociálnymi skupinami a útvarmi je aj geo-sociálny rozmer. Opodstatnenosť takýchto úvah vyplýva zo stále väčšieho rozširovania možností komunikácie a zblíženia sa so širším prostredím (napr. možnosti internetového spojenia).

Pri útvaroch náboženské spoločenstvo a študentská obec pozorujeme zaujímavý jav. Dost' silná a veľmi silná identifikácia sa u príslušníkov obidvoch etník prejavila v rovnakom percentuálnom vyjadrení avšak v opačnom poradí. Kým u Slovákov je to v prípade náboženského spoločenstva 38% respondentov a študentskej obce 56% respondentov u Maďarov sa prejavila práve opačná tendencia.

Ďalšou zaujímavosťou je, že skoro zhodne sa identifikovali (veľmi a dost' silne) príslušníci obidvoch etník v kategórii mesto (Slováci 84%, Maďari 80%).

Vo vnútri samotných etník je situácia nasledovná.

U respondentov slovenskej národnosti výskumné zistenia jasne deklarujú veľmi silné cítenie - k slovenskému národu a Slovenskej republike (rovnako 60%), k mestu a ľudstvu (rovnako 58%). Naopak až 36% respondentov slovenskej národnosti sa málo alebo vôbec neidentifikuje so svojim náboženským spoločenstvom. Najvýraznejšie sa u nich prejavila identifikácia (veľmi a dost' silná) v kategóriách - mesto (84%), Slovenská republika (82%) a ľudstvo (78%).

Z percentuálneho vyjadrenia respondentov maďarskej národnosti je zrejma ich vyššia identifikácia s väčšími sociálnymi útvarmi. Respondenti prisúdili najvyššiu hodnotu bodovej škály (veľmi silná identifikácia): v kategórii -ľudstvo (až 82%), Európa (54%). Potom nasledujú - mesto (44%) a stredná Európa (42%). 66% respondentov maďarskej národnosti sa málo alebo vôbec neidentifikuje so slovenským národom a 40% z nich málo alebo vôbec nie so svojou študentskou obcou.

Záver

Realizovaná výskumná sonda sa opierala o metodiku (zo spomínaného výskumu -1996), ktorá bola zameraná na skúmanie otázok sociálnej identity a medzigeneračnej pamäti, konkrétne na dotazník zameraný na zistenie miery identifikácie jedinca s vybranými makrosociálnymi útvarmi. V našom prípade bola metodika aplikovaná u príslušníkov slovenskej majority a maďarskej minority.

Štatistické analýzy poukázali na to, že miera identifikovania sa so sledovanými sociálnymi útvarmi je determinovaná národnostnou príslušnosťou. Prezentované skutočnosti poukazujú na to, že respondenti vnímajú otázku etnickej identity, resp. identifikovanie sa s určitým sociálnym prostredím, veľmi citlivo a najmä diferencovane. Predpokladáme, že ďalšie (hlbšie) skúmanie predmetných otázok, napr. skúmanie otázok etnickej identity vo vzťahu k osobným, interskupinovým i historicko-spoločenským kontextom obidvoch etník môžu priniesť zaujímavé poznatky.

Dôležitým vo vzťahu k etnickým spoločenstvám môže byť aj overenie ďalších výskumných metodík, ktoré boli pod vplyvom mnohorožmernosti identifikácie so sociálnymi útvarmi ďalej rozvinuté (Frankovský,1997, Bolfiková,1997). Následne aplikované výskumy by sa potom nezameriavali len na posúdenie miery vlastnej identifikácie s makrosociálnymi útvarmi ako generalizovaného pohľadu respondentov, príslušníkov etník, ale aj na posúdenie miery ich účasti v jednotlivých oblastiach spoločenského života. Máme na mysli skúmanie osobnej identifikácie s makroútvarmi vo vzťahu ku konkrétnym hospodárskym, sociálnym a politickým kontextom.

Domnievame sa, že do možného obrazu proklamovaného identifikovania sa so sledovanými sociálnymi útvarmi by bolo možné nazrieť aj prostredníctvom skúmania miery konformity príslušníkov majority a minority napr. s právnymi normami upravujúcimi postavenie menšín vo vzťahu k identifikovaniu sa s jednotlivými makroútvarmi.

Jasnejšie svetlo do skúmania otázok sebaidentifikácie príslušníkov majority a minority s makroútvarmi by mohli vnieť aj zistenia, ktoré by sa zameriavali na zodpovedanie nasledovných otázok: Ako sa na sebaidentifikácii podieľajú subjektívne (poznatky, schopnosti, hodnoty, postoje), resp. objektívne (komunikácia, legislatívne úpravy) činitele? Ktoré situácie na jednej strane zvyšujú a na druhej strane znižujú významnosť identifikácie s vybranými sociálnymi útvarmi?

Otvorený priestor skúmania otázok identifikácie príslušníkov majority a minority s makrosociálnymi útvarmi ponúka teda široké možnosti skúmania. Overenie výskumných metodík a zodpovedanie nastolených otázok však predpokladá realizáciu celého radu širšie koncipovaných výskumov medzi príslušníkmi majority a minority.

Poznámky a odkazy

¹ - Potvrdzujú to výsledky výskumov, ktoré realizoval SvÚ SAV, 1990, 1992 - Výskum národnostných vzťahov v národnostne zmiešaných oblastiach Slovenska.

² - V rámci riešenia grantového projektu Vedeckej grantovej agentúry MŠ SR a SAV č.95/5305/530 s názvom „Medzigeneračná pamäť ako mediátor formovania nových identít v procese transformácie slovenskej spoločnosti“ sa v roku 1996 uskutočnil jeden širokosiahly výskum a celý rad menších výskumov (1997, 1998) zameraných na skúmanie sociálnej identity.

Výsledky sú publikované:

BAČOVÁ,V.: (1996) Historická pamäť a identita. SvÚ SAV, Košice, s.141-213.

BAČOVÁ,V.-KUSÁ,Z.: (1997) Identity v meniacej sa spoločnosti. SvÚ SAV Košice, s.195-220.

³ - Výskum (HOMIŠINOVÁ,M.,1998) bol zameraný predovšetkým na skúmanie sociálnych noriem medzietnických vzťahov, konkrétne právnych noriem, ktoré upravujú postavenie menšín.

Použitá literatúra

BAČOVÁ,V.: (1997) Primordiálny versus inštrumentálny základ etnickej a národnej identity. Československá psychologie,41,4,303-313,

BAUMGARTNER,F.-HADUŠOVSKÁ,S.: (1996) Začlenenie človeka v sociálnych skupinách ako aspekt identity - porovnanie medzigeneračných rozdielov. In. BAČOVÁ,V: Historická pamäť a identita. SvÚ SAV, Košice 1996, s.177- 195.

BOLFÍKOVÁ,E.: (1997) Sociálna identita a norma - empirická analýza vzťahu pocitu príslušnosti k makrosociálnym útvarom a jednej subjektívnej normy. In. BAČOVÁ,V.-KUSÁ,Z.: Identity v meniacej sa spoločnosti, SvÚ SAV Košice, 1997, s.207-220.

FRANKOVSKÝ,M.-BOLFÍKOVÁ,E.: (1996) Rozdiely vo vnímaní identity vo vzťahu k určeným sociálnym útvarom na makroúrovni. In. BAČOVÁ,V: Historická pamäť a identita. SvÚ SAV, Košice 1996, s.158-176.

FRANKOVSKÝ,M.: (1997) Vybrané aspekty analýzy štruktúry vnímania príslušnosti k makrosociálnym útvarom. In. BAČOVÁ,V.-KUSA,Z.: Identity v meniacej sa spoločnosti, SvÚ SAV Košice, 1997, s.195-206.

GEERTZ,C.: (1994) Primordial and Civic Ties.In.:J.Hutchinson,A.D.Smith (Eds.)Nationalism.Oxford University Press,Oxford..

LOVAŠ,L.-PIRHÁČOVÁ,I.: (1996) Medzigeneračné súvislosti osobnej identity. In. BAČOVÁ,V: Historická pamäť a identita. SvÚ SAV, Košice 1996, s.196-212.

MARKOVÁ,I.: (1987) Human awareness:Its social development.Hutchinson,Londýn,273.

MARKOVÁ,I.: (1991) On personal and social identity. In.Plichtová,J. (Ed.): The individual in democracies and the market economies:Changes in social representations and identities. KSBK SAV, Bratislava.

PLICHTOVÁ,J.:(1991) Personal identity and ethnocentrism. Human Ajjairs, 1,2, 120-130.

TAJFEL,H.-TURNER,J.C. (1986) The social identity theory of intergroup behavior. In.: S.Worchel a

W.Austin (Eds.): Psychology of intergroup relations. Nelson Hall, Chicago.

TURNER,J.C.: (1982) Towards a cognitive redefinition of the social group. In.: H.Tajfel (Ed.): Social identity and intergroup relations. Cambridge university press,Cambridge.

TURNER,J.C.: (1985) Social categorization and the self-concept: A social cognitive theory of group behavior. Advances in Group Processes,Volume 2, 77-121.

VÝROST,J.-BAČOVÁ,V.: (1996) Medzigeneračné súvislosti sociálnej identity vybranej vzorky obyvateľstva Slovenska.In.: V.Bačová (Ed.) Historická pamäť a identita. Spoločenskovedný ústav SAV, Košice, 141-157.